

What Prevents Us From Imagining Suitable Futures? The Pitfalls of Imagining Social-Ecological Transformation

Radical imagination has become an increasingly frequent term in the arts and social sciences. In the text, we describe the experience of organizing four workshops focused on the collective creation of ideas on solutions to the climate crisis, which we facilitated between 2019 and 2021 in artistic and educational institutions. In the introduction, we summarize the sources of inspiration for our

thinking about imagination. Then, we contextualize imagination as a tool fostering emancipatory tendencies within social, political and economic transformations. Subsequently, we describe the workshop's structure, progress and specifics. Based on the evaluation of the workshop outputs, we identify frequently appearing limitations to the imagination of possible social interventions. We also reflect on the challenges we faced as organizers when preparing and conducting imaginative exercises. Our ambition is to encourage both social

movements and art institutions to enhance their efforts on overcoming contemporary unsustainable socio-ecological regimes.

Keywords

radical imagination – socio-ecological transformation – environmental justice – climate justice – prefiguration

Klíčová slova

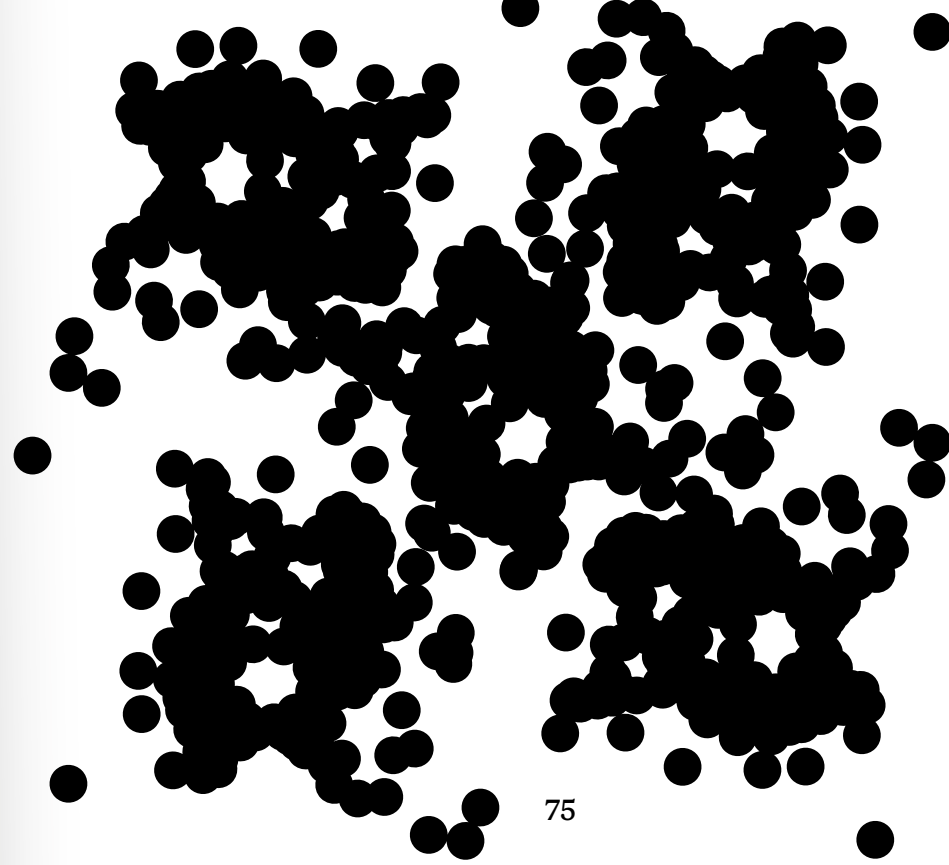
radikální imaginace – sociálně-ekologická transformace – environmentální spravedlnost – klimatická spravedlnost – prefigurace

marikavolfova@gmail.com

Mikuláš Černík působí jako doktorand na Katedře environmentálních studií na FSS MU v Brně. Byl řešitelem grantu Výzvy udržitelné společnosti optikou humanitních a sociálních věd (MUNI/A/1460/2021). Marika Volfová je doktorskou na Katedře teorií a dějin umění na FaVU VUT v Brně. Tento text vznikl v rámci specifického výzkumu Prefigurativní politika v rámci umělecké praxe.

Co nám brání představit si přijatelné budoucnosti? Úskalí imaginace sociálně-ekologické transformace

*Marika Volfová
Mikuláš Černík*

Hrozba klimatického rozvratu se v posledních letech stala zásadním společenským tématem a vyvolává urgentní potřebu systémové společenské transformace. Systémová proměna je natolik komplexní téma, že představy o budoucnosti jsou mnohdy neurčitě a neukotvené. Schopnost artikulovat představy o žádoucím společenském uspořádání vychází ze současných mocenských vztahů, kdy prominentní postavení ve veřejné debatě mají především již etablovaní experti, lidé zastávající rozhodovací funkce, nebo vlastníci finančního kapitálu. Na poli utváření představ o budoucnosti po společenské proměně se ale mohou setkávat odlišné perspektivy. Nové aktérky a hybatelky změny nejenže potřebují vymezit svoji pozici vůči existujícím představám, ale také (zнову) vytvořit prostor, ve kterém se debaty mohou odehrát.⁽¹⁾

Naše pozice se opírá o dvě vzájemně provázané role. Na jedné straně je náš akademický zájem – pracujeme na doktorském výzkumu, kterému se věnujeme v odlišných oborech, konkrétně jde o obory Environmentální studia a Teorie a dějiny umění. Naše výzkumná témata se protínají jak v zájmu o podmínky a jednání sociálních, potažmo klimatických hnutí, tak v přístupu, který je založen na osobním zapojení v aktivitách zkoumaných hnutí. Na druhé straně vycházíme z našeho v širším slova smyslu politického zájmu, o jehož naplňování usilujeme v hnutí za klimatickou spravedlnost, konkrétně v kolektivu *Limity jsme my*. Kolem roku 2019 v tuzemském prostředí dochází k proměně politického terénu v otázkách klimatických změn, kdy se v bezprecedentním rozsahu mobilizují nové sociální aktérky jako *Fridays for Future* a *Extinction Rebellion*. K zásadním posunům také dochází i na vládní úrovni, kdy vzniká *Uhelná komise*, prodávající termín ukončení těžby a využívání uhlí. V nové situaci vzniká potřeba proměnit strategie a taktiky, které

1 V textu jsme se rozhodly používat generické femininum, tedy užívání ženského rodu pro souhrnné označení všech genderů. Generické maskulinum vnímáme jako ukázkou toho, jak jazyk reprodukuje genderovou nerovnost. Používání generického feminina je možnou cestou, jak si tuto nerovnost uvědomovat a odučovat se automatickému použití generického maskulina.

by vystupňovaly společenský tlak k prosazování nezbytných, tedy dostatečně ambiciózních klimatických opatření. V českém, potažmo středoevropském kontextu by taková opatření měla zvrátit ekologicky nerovnou směnu vepsanou do českého hospodářství, dekolonizovat imperiální životní způsob, a odučit se představám, které jsou nám vštepovány prostředím, v němž vedeme své životy. Zásadní slogan globálního klimatického hnutí – „změňme systém, a ne klima“ – nutně vyžaduje promyšlené sdílené představy o tom, a) co je současný systém, b) jak by měl vypadat změněný systém a c) jakým způsobem lze dosáhnout oné proměny.

Jednu z klíčových funkcí sociálních hnutí vidíme ve vytváření nízkoprahových prostor právě pro takové promyšlení a debaty, které umožňují zapojit se i novým aktérkám. Diskuze přitom mají nejrůznější podoby, od formálních panelových debat přes psaní textů a reakcí až po neformální osobní konverzace. Umělecké iniciativy a instituce, které se snaží hledat svou roli v sociálně ekologické transformaci, se zapojují například organizováním událostí a poskytováním fyzických prostor pro setkání, jejichž cílem je promyšlení kroků vedoucích k společenským proměnám. Díky výše popsané situaci a našemu rozkročení se v průsečíku akademických disciplín a sociálního hnutí jsme se mohly podílet na organizaci podobně zaměřených workshopů, pro které jsme byly osloveny našimi přítelkyněmi pracujícími v uměleckých a vzdělávacích institucích. Taková příležitost se opakovala celkem čtyřikrát mezi lety 2019 až 2021. Nešlo přitom o koherentní výzkumný plán. Každá aktivita byla specifikována pro kontext dané události, což podrobněji popisujeme v kapitole „Imaginativní rozcvičky pro nejlepší možné scénáře“. Společným rysem workshopů bylo nastavit prostředí, v němž nepůsobíme jako lektorky, ale spíše společně s účastnicemi otevíráme volné pole pro experimentování ve smyslu *learning-by-doing*, aniž bychom měly za cíl konkrétní a ideální řešení. Možných intervencí, které odpovídají měřítku realizace, charakteristice prostředí nebo cílové skupině, je totiž mnoho. Představa, že existuje jedno „správné“ univerzální řešení, navíc může

být nebezpečná tendencí k dogmatismu a k přehlížení možných negativních důsledků pro určité sociální skupiny. Na druhou stranu, znalost metod sociálního hnutí (viz např. Commonslibrary⁽²⁾) nebo zkušenosti z předcházejících kampaní a iniciativ nám dávají určité předporozumění pro hodnocení návrhů intervencí vzniklých během workshopů.

V úvodu článku představujeme naše myšlenkové zdroje a teoretické ukotvení stěžejních konceptů. Posléze popisujeme koncepci a provedení jednotlivých workshopů. Následující sekce se věnuje úskalím, která jsme identifikovaly na základě výsledků práce účastnic workshopů. A v závěru článku uvádíme limity, kterým jsme čelily při přípravě workshopů a které se mohly propsat i do jejich realizace. Náš text chápeme jako příspěvek sociálnímu a klimatickému hnutí, z něhož vycházíme, i jako „myšlenkovou potravu“ pro umělecké a vzdělávací instituce, které považujeme za nejbližší spojence v úsilí o sociálně-ekologickou transformaci. A to nejen z důvodu poskytnutí prostoru a infrastruktury pro workshopy imaginace klimatické spravedlnosti. Důležitou roli podle nás tyto instituce hrají při konstrukci hegemonie liberální demokracie pozdního kapitalismu v České republice. Níže nepředkládáme analýzu této role, ale inspirovány autoetnografickými metodami načrtáváme evokativně významné historické momenty reflektující naše porozumění hegemonii ve vztahu k formování našich hodnotových pozic.⁽³⁾

Pozicionalita

Obě jsme byly vychovávány v devadesátých letech ve venkovském prostředí „pestrých a zelených“.⁽⁴⁾ Naše rodiny se vyznačovaly nízkým ekonomickým, ale vysokým kulturním

2 Dostupné z: <https://commonslibrary.org/>, (cit. 22. 6. 2023).

3 Austin Gerhard OSWALD – Sarah BUSSEY – Monica THOMPSON – Anna ORTEGA-WILLIAMS, „Disrupting hegemony in social work doctoral education and research: Using autoethnography to uncover possibilities for radical transformation“, *Qualitative Social Work*, roč. 21, 2022, č. 1, s. 112–128.

4 Hana LIBROVÁ, *Pestří a zelení (kapitoly o dobrovolné skromnosti)*, Brno: Veronica 1994.

kapitálem, který nás odlišoval od vrstevníků a díky kterému jsme mohly odejít do Brna studovat sociálněvědní a umělecké obory. Podpora rodičů umožňovala volbu studia osvobodit od požadavku budoucí uplatnitelnosti na trhu práce, podobně jako tomu je u ostatních studujících uměleckých oborů.⁽⁵⁾ Zároveň se projevovala i v našem zapojení se do občanských aktivit, které navazovalo na občanské aktivity rodičů a mohlo vyrůst i díky materiální a emocionální podpoře rodinného zázemí. Jak gymnaziální léta, tak brněnské prostředí uměleckých a sociálněvědních oborů se spolupodílela na vytváření našeho hodnotového rámce a vztahu k občanské společnosti.

Jednou z opakujících se událostí mobilizace občanské společnosti v České republice jsou oslavy 17. listopadu, které vykreslují občanskou společnost jako hybnou sílu při ochraně demokracie v zásadních dějinných momentech, jako byly roky 1939 a 1989. Občanská společnost nám byla představována jako nezávislá na politické a ekonomické sféře, jako úsilí motivované morálkou a slušností. Pro nás ovšem sounáležitost s takto profilovanou občanskou společností narušila politika škrtnů Nečasovy vlády (2010–2013), která se v podobě návrhů na zavedení školného na vysokých školách přímo dotkla našich ekonomických zájmů. Manifestace občanské společnosti skrze ostentativní a moralizující gesta (tzv. virtue signaling) pak ve světle zásadních problémů, jako je ekonomická nerovnost, narůstající autoritářské a nacionalistické tendence ve střední a východní Evropě a zejména postupující klimatická změna, pro nás přestává být dostatečně silnou odpovědí. Stejně tak nedostatečná řešení těchto problémů podryvají hegemonickou přesvědčivost liberální demokracie na počátku desátých let dvacátého prvního století, což se projevuje už i v mediálním

5 Jiří SKÁLA – Johana CHYLÍKOVÁ, *Hranice příležitosti*, Praha: AVU 2023.

mainstreamu.⁽⁶⁾ Ačkoli se v liberálně demokratickém pojetí občanská společnost profiluje jako apolitická, tedy oddělená od politické a ekonomické sféry, fakticky je politickou strategií, protože mobilizuje veřejnost v politickém konfliktu. Tváří v tvář zásadním nespravedlnostem dneška je však pouhé odkazování se na morálku a slušnost odsouzené k čestné prohře, a to jak během voleb, tak i v budování společenské většiny.⁽⁷⁾

Z pozice aktivistek v klimatickém hnutí se nám ovšem otevřely dveře na půdě uměleckých a vzdělávacích událostí pro organizaci workshopů právě díky příslušnosti k občanské společnosti. Jak ukazuje Joseph A. Buttigieg,⁽⁸⁾ gramsciánské pojetí občanské společnosti zdůrazňuje její provázanost s politickou a ekonomickou sférou při formování hegemonie. Takové pojetí ji rozšiřuje k lidem chudým a marginalizovaným, k pracujícím, a artikuluje tak společenskou většinu v politickém konfliktu. Občanská společnost připravuje půdu pro dříve nemyslitelná politická opatření, když činnost intelektuálů a think-tanků umožňuje vybraným politikům vypadat rozumně a „jako by tu už dávno byly“. Idea takového pojetí občanské společnosti nás vedla k prozkoumávání příležitostí občanského aktivismu pro imaginaci přijatelné budoucnosti.

Imaginace budoucnosti

V tomto textu se nesnažíme o přehledovou studii o různých přístupech k imaginaci. Naše ukotvení imaginace, tedy schopnosti utvářet představy o jiném uspořádání, stojí na

- 6 Viz např. Markéta BIDRMANOVÁ, „Vzpomínky na listopad? Lidé dnes řeší víc drahé byty a klima než spojení Babiše s StB, říká historik“, *Seznam Zprávy*, 10. listopadu 2019, <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/vzpominky-na-listopad-lide-dnes-resi-vic-drahe-byty-a-klima-nez-spojeni-babise-s-stb-rika-historik-82388> (cit. 22. 6. 2023).
- 7 Srov. Josef PATOČKA – Mikuláš ČERNÍK, „Světlo na konci postkomunistického tunelu“, in: *nádech #1*, s. 26–29, *Limity jsme my 2018*, <https://limityjsmemy.cz/materialy/> (cit. 22. 6. 2023).
- 8 Joseph A. BUTTIGIEG, „The Contemporary Discourse on Civil Society: A Gramscian Critique“, *boundary 2*, roč. 32, 2005, č. 1, s. 33–52.

dvou pilířích, které popisujeme níže. První se soustředí na kognitivní schopnosti jednotlivců a jejich dovednosti, které je možné jak stimulovat a povzbuzovat, tak i ohraničovat nastavením vnějších podmínek. Druhý tvoří systémové přístupy k materiálnímu prostředí a jeho utváření, zejména pak koncept socio-technické představitivosti. Spojníkem mezi těmito dvěma pilíři je pro nás dekolonizační perspektiva, která pléduje pro imaginaci postavenou na zmocnění utlačovaných jak v individuální a psychologické rovině, tak i v odvrácení ekonomické, potažmo materiální roviny útlaku.

Franco „Bifo“ BERARDI definuje radikální imaginaci jako kognitivní schopnost, která rekombinuje obsahy naší paměti a zkušenosti tvůrčím způsobem.⁽⁹⁾ Tvůrčí či kreativní v tomto smyslu znamená především „schopné vymanit se z omezujícího modu epistemologické dominance ekonomie“. Jinými slovy, poměrování možných nových situací skrze prizma vytváření ekonomické hodnoty omezuje horizont relevantních možností, které bychom mohly vnímat jako přijatelné či žádoucí díky jiným kvalitám. Pakliže jsou změny nutné pro řešení palčivých problémů, měly bychom se přestat ptát, zda si je můžeme dovolit. Radikalita imaginace pro Berardiho spočívá právě v odhodlání vzepřít se epistemologické dominanci ekonomického uvažování, kterou nazývá „vydírání ze strany ekonomie“. Podobně i pro Marthu Nussbaum a Amartyu Sena je zásadní rozvíjení lidských schopností (capabilities) pro formování sociálně spravedlivé budoucnosti.⁽¹⁰⁾ Spravedlnost nemůžeme omezovat pouze na vyrovnání zisků a nákladů (distribuční spravedlnost), případně vymáhání odškodnění za nedodržování zákonných postupů (procedurální spravedlnost). Imaginace jako schopnost uvažování nad rámec daných pravidel hry

- 9 Franco Bifo BERARDI, „Precariousness, Catastrophe and Challenging the Blackmail of the Imagination“, *Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture, and Action*, roč. 4, 2010, č. 2, s. 1–4.
- 10 John M. ALEXANDER, *Capabilities and Social Justice: The Political Philosophy of Amartya Sen and Martha Nussbaum*, London – New York: Routledge 2008.

je tak důležitá pro budování sociální a environmentální spravedlnosti.

V posilování individuální schopnosti představivosti nelze opomenout vliv prostředí, v němž se jednotlivci nachází. Stejně je také to, kdo je do transformačních procesů přizván a za jakých okolností. Irina Velicu a Stefania Barca pojmenovávají způsob, kterým se na půdorysu stávajících nespravedlností vytváří v procesu plánování útlumu environmentálně destruktivních ekonomických sektorů nové nespravedlnosti. V takzvané participaci jsou totiž podmínky účasti na rozhodování určovány mocensky silnějšími stakeholdery, kteří připouštějí k diskusi pouze ty aktérky, jejichž zájmům připisují relevanci. Jednotlivé aktérky přitom mohou mít více různých zájmů, jejich připisovaná identita jim ovšem jejich zájem předdefinovává. Tak se některé zájmy dostávají mimo jednací stůl před samotnou participací.⁽¹¹⁾ Zcela konkrétně se pak opomíjení domněle nerelevantních zájmů při plánování transformace může projevit v důsledcích prosazovaných politik. Jak ukazuje příklad evropského Green Dealu, řešení změn klimatu otevírá nové konfliktní fronty například v místech těžby nově využívaných přírodních zdrojů, které navazují na koloniální ekonomickou dominanci.⁽¹²⁾

Otázka nutné dalekosáhlé proměny společenského, potažmo ekonomického uspořádání za účelem předcházení nejhorším dopadům klimatické krize je mnohdy zodpovídána prizmatem zavádění nových technologií. Technomodernistické přístupy Aarona Bastaniho⁽¹³⁾ a Nicka Srniceka pojí s Alexem Williamsem⁽¹⁴⁾ právě naděje

11 Irina VELICU – Stefania BARCA, „The Just Transition and its work of inequality“, *Sustainability: Science, Practice and Policy*, roč. 16, 2020, č. 1, s. 263–273.

12 Christos ZOGRAFOS – Paul ROBBINS, „Green sacrifice zones, or why a green new deal cannot ignore the cost shifts of just transitions“, *One Earth*, roč. 3, 2020, č. 5, s. 543–546.

13 Aaron BASTANI, *Fully Automated Luxury Communism*, London – New York: Verso Books 2019.

14 Nick SRNICEK – Alex WILLIAMS, *Vynalézání budoucnosti: Postkapitalismus a svět bez práce*, Brno: Masarykova demokratická akademie 2021.

workshop Nejlepší možný scénář
/ imaginativní rozcvička, v rámci
doprovodného programu výstavy
Písek ve stroji, kurátor Pavel Sterec,
Ostrava: Galerie Plato, 2020
(archiv Galerie Plato)

workshop Nejlepší možný scénár.
eKo(laboratórium) #1: Filozofia
v čase zmeny klímy, v rámci festivalu
UM UM Festival, kurátorka Marika
Smreková, Stará Ľubovňa, 2021
(archív UM UM festival)

na celoplanetární proměnu ekonomických vztahů skrze masové zavedení nových, nefosilních technologií a automatizace. Proměna budoucnosti skrze nově organizovanou výrobu s výrazně nižší potřebou lidské práce, více rovnostářskou distribucí spotřeby a potenciálně nižším dopadem na životní prostředí se těmto autorům jeví jako přijatelná cesta k překonávání současných forem společenského útla-ku a nespravedlnosti.

Pro naši koncepci imaginace jsou ovšem důležitější au-toři a autorky, které technologie nevnímají odděleně nejen od společenského a ekonomického uspořádání, ale také od materiálního metabolismu. Ekonomický antropolog Alf Hornborg popisuje sociální konstrukci peněz a fosilních technologií, které skrze mezinárodní obchod zakládají ekologicky nerovnou směnu.⁽¹⁵⁾ Ta se projevuje na jedné straně akumulováním hodnoty v bohatých, ekonomických centrech a na straně druhé vytěžováním vtělené práce (embodied labour) a přírodních kapacit chudých periferií. Podobně i Jasanoff a Kim se domnívají, že technologie nejsou neutrální, ale pevně zasazené v sociálně-technologických představách.⁽¹⁶⁾ Ty se stávají jakýmsi bitevním polem změny, která může ve společnosti měnit materiální toky nejen uhlíku, ale i dalších materiálů kolujících v ekonomickém metabolismu. Společenské nespravedlnosti se tak odrážejí v nerovném přístupu a rozdělení přírodních zdrojů potřebných pro naplnění důstojných životních podmínek obyvatel Země. Představy spravedlnosti se dost dobře nemohou redukovat pouze na čisté technologie, nebo se izolovat od planetárního rozměru uspořádání těchto toků.

15 Alf HORNBERG, *Nature, Society, and Justice in the Anthropocene: Unraveling the Money-Energy-Technology Complex*, Cambridge: Cambridge University Press 2019.

16 Sheila JASANOFF – Sang-Hyun KIM (eds.), *Dreamscapes of Modernity: Sociotechnical Imaginaries and the Fabrication of Power*, University of Chicago Press 2015.

Klíčový autor literatury o systémových proměnách Frank W. Geels, pracující s konceptem mnohohvrstevnaté perspektivy, zdůrazňuje roli nik, kde mohou nepozorovaně vyrůst nové technologie a obecně inovace, které ve vhodné společenské konstelaci přebírají dominanci, přesměrovávají a proměňují sociálně-technologický systém. Ačkoli jeho pohled je pevně zakořeněn v perspektivě tržního prostředí, v diskuzi s C. Christensenem vnímá Geels i disruptivní potenciál nových technologií.⁽¹⁷⁾ Nikas a kol. pak plédují pro takové promyšlení potřebné klimatické transformace, které vezme v potaz nejen čistě technologickou stránku přechodu, ale rovněž dopady pro koncové uživatele a v neposlední řadě potřebu sociálních změn.⁽¹⁸⁾ Takto komplexní porozumění systémovým dopadům je klíčové pro úspěšné přeškálování grassroot inovací do masového měřítka při zachování transformativního potenciálu, který aktéři udržující status quo nebudou moci vyprázdnit a kooptovat. Radikální sociální inovace vznikající v prostředí grassroot aktivismu napomáhají větší imaginaci tím, že vytvářejí viditelnou a fungující proměnu v konkrétním místě a potenciálně jsou škálovatelné na vyšší geografické úrovni.⁽¹⁹⁾

Protože vycházíme především ze zkušenosti svého zapojení v environmentálním hnutí, jsou pro nás prostory a situace, kterými se sociální hnutí snaží nabourávat a přetvářet systémové uspořádání, formující. Jde o prostory a situace živé a dynamické, jak ukazuje třeba Katarína Kováčová prostřednictvím své koncepce „imaginativně-prefigurativní smyčky“, která zachycuje mechanismy zpětných vazeb mezi jednáním a uvažováním v rámci

17 Frank W. GEELS, „Disruption and Low-Carbon System Transformation: Progress and New Challenges in Socio-technical Transitions Research and the Multi-Level Perspective“, *Energy Research & Social Science*, roč. 37, 2018, s. 224–231.

18 Alexandros NIKAS a kol., „The Desirability of Transitions in Demand: Incorporating Behavioural and Societal Transformations into Energy Modelling“, *Energy Research & Social Science*, roč. 70, 2020, <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101780>.

19 Elia APOSTOLOPOULOU a kol., „Radical social innovations and the spatialities of grassroots activism: navigating pathways for tackling inequality and reinventing the commons“, *Journal of political ecology*, roč. 29, 2020, č. 1, s. 144–188.

klimatického hnutí.⁽²⁰⁾ Protestní akce klimatického hnutí v České republice a Polsku dnes vytvářejí představu o klimatické spravedlnosti ve formujících momentech, které se na jednu stranu snaží rozkládat politickou moc spřaženou s využíváním hnědého uhlí diskurzivně i politicky, tedy artikulací společenského konfliktu o podobě energetického metabolismu. Na druhé straně vytvářejí solidární spojení napříč různými skupinami lidí, ale i napříč různými prostorovými úrovněmi – spojují lokální s národním a globálním.⁽²¹⁾ Performativní síla protestních akcí přitom spočívá mimo jiné i v propojení tří výše zmíněných úrovní. Na osobní úrovni posilují protestní akce schopnost imaginace jiné budoucnosti jednotlivých účastníků, budují politickou solidaritu skrze společenskou úroveň odstraňování nerovností a v neposlední řadě tematizují rovinu materiální a technologickou – například omezením konkrétní fosilní infrastruktury.⁽²²⁾

Výše zmiňovaná ambice na cílené narušení sociálně-technologického systému, potřebné pro jeho dalekosáhlou a radikální proměnu, ovšem až příliš často uniká ze zřetele i sociálnímu hnutí. Vědění o dynamice narušení, rozbití a následného převzetí hegemonie je omezováno například eurocentrickým opomíjením poznatků guerillových osvobozujících autorů, jako je Amílcar Cabral.⁽²³⁾ Cabralovy poznámky o organizaci mezinárodně propojeného osvobozenického odporu v politické i ekonomické sféře jsou i pro dnešní dobu velmi přínosné. Ačkoli i v současné angloamerické literatuře můžeme vidět snahu o formulování strategie

20 Katarína KOVÁČOVÁ, *Je iný svet možný? Kolektívna imaginácia v klimatickom hnutí Limity jsme my*, Brno: MUNI 2023.

21 Mikuláš ČERNÍK, „The Construction of Climate Justice Imaginaries through Resistance in the Czech Republic and Poland“, in: Eszter KRASZNAI KOVACS (ed.), *Politics and the Environment in Eastern Europe*, London: Open Book Publishers 2021, s. 24.

22 Mikuláš ČERNÍK – Irina VELICU, „We Are the Limits’ Performing Climate Justice Commoning in the Czech Republic“, *Geoforum*, roč. 138, 2023, <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2022.10.006>.

23 Amílcar CABRAL, *Unity and struggle: Speeches and writings of Amílcar Cabral*, New York: Monthly Review Press 1979. Viz Jonathan SMUCKER.

k převzetí hegemonie,⁽²⁴⁾ domníváme se, že eurocentrické vědění omezuje znalosti o spravedlivě udržitelných nikách sociálně-technologických systémů nejen historických, ale i těch současných, které jsou zdánlivě příliš vzdálené, či nejsou dostatečně přitažlivé. Nejen ve světě,⁽²⁵⁾ ale i ve východní Evropě⁽²⁶⁾ skýtají prostředí sociálních a ekologických hnutí silný performativní repertoár iniciativ systémové proměny. Stěžejním konceptem je proto pro nás dekolonizace, a to v několika ohledech. Jednak kvůli přenastavení materiálních toků, postavených dosud na koloniálním půdorysu a reprodukcijících ekologicky nerovnou směnu. V systému těchto toků se nacházíme na pozici semiperiferie, která je vázána jako vykořisťující a současně vykořisťovaná. Česká republika „dohání Západ“, dle reportů Freedom house je konsolidovanou demokracií, kterou ale ohrožuje korupce. Podobně je tomu i v ochraně životního prostředí, zejména pak skrze vyspělé technologie a postupy (spíše však outsourcing těžkého průmyslu do rozvojových zemí). V tomto ohledu by bylo možné parafrázovat Ivana Kalmara, že postsocialistické země jsou vyspělé, jen ještě ne dostatečně, což se odráží například v rostoucích volebních výsledcích autoritářských politických stran, ale také ve vyšší environmentální náročnosti průmyslu, nebo nižší produktivitě práce. Nicméně Česká republika bezpochyby patří mezi země globálního Severu, v HDP na obyvatele byla sice v roce 2022 pod průměrem zemí OECD i EU, ale přesto mezi první třicítkou.⁽²⁷⁾ Pro nás jako pro osoby, které se narodily po roce 1989, rétorické „dohánění Západu“ nekoresponduje s přetrvávajícími strukturálními ekonomickými problémy, jako je například mzdová železná opona (výrazně

- 24 Viz Jonathan SMUCKER, *Hegemony how-to: A Roadmap for Radicals*, Edinburgh – Oakland – Baltimore: AK Press 2017, nebo Jane McALEVEY, *No Shortcuts: Organizing for Power in the New Gilded Age*, Oxford: Oxford University Press 2016.
- 25 Asish KOTHARI a kol., *Pluriverse: A Post-Development Dictionary*, New Delhi: Tulika Books 2019.
- 26 Irina VELICU, „De-growing environmental justice: Reflections from anti-mining movements in Eastern Europe“, *Ecological Economics*, 2019, č. 159, 271–278.
- 27 Viz: <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm> (cit. 22. 6. 2023).

nižší platy ve srovnání se zeměmi západní Evropy) či výrazné rozdíly ve výši mezd mezi jednotlivými kraji, obzvláště v takzvaných uhelných regionech. Jako členky sociálního hnutí se chceme vymanit z prostého přebírání konceptů a strategií přicházejících ze zemí západní Evropy, a z pozice zemí semiperiferie budovat strategické, „hluboké“ koalice s aktérkami sociálních hnutí z periferních oblastí, namísto snahy o postup v hierarchii vzhůru k aktérům jádra, benefitujícím z nerovného postavení ekonomických center. Tyto funkční a hmatatelné vazby mezi „psanci této Země“, rozuměj vykořisťovanými a marginalizovanými skupinami obyvatel, které narušují kapitalistickou modernitu a hledají společenské uspořádání, jímž se vymaní ze závislého vztahu vůči ekonomickým, potažmo i politickým a kulturním centřům, jsou pro nás projevem úsilí o dekolonizaci.⁽²⁸⁾

*Imaginativní rozcvičky pro
nejlepší možné scénáře*

Je pochopitelné, že mezi uměleckými a vzdělávacími institucemi bují příležitosti jak pro experimentální uchopení hrozeb klimatického rozvratu, tak i prostory pro společensky upozadované aktérky, například právě z prostředí klimatického a sociálního hnutí. Upozadování pozorujeme například v tlaku na diskreditaci klimatického hnutí vytvářením obsahu mediálními agenturami najatými fosilními společnostmi.⁽²⁹⁾ Spíše než objektem politického zájmu pro postupnou proměnu lidského uvažování jsou pro nás umělecké a vzdělávací instituce infrastrukturou, prostorem zprostředkovávajícím setkání se skupinami lidí, s nimiž

- 28 Madina TLOSTANOVA, „The Postcolonial and The Postcolonialist: A Deferred Coalition? Brothers Forever?“, *Postcolonial Interventions: An Interdisciplinary Journal of Postcolonial Studies*, roč. 3, 2018, č. 1, s. 1–37.
- 29 Např. viz: Helena TRUČHLÁ – Martin BIBEN, „Stránka Greenpiss uráží ekology. Stopy od ní vedou až k Tykačovým investicím do uhlí“, *Aktuálně.cz*, 10. června 2019, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/stranka-greenpiss-urazi-ekology-stopy-od-ni-vedou-az-k-tykac/r~125474e087a411e98aa4ac1f6b220ee8/> (cit. 22. 6. 2023).

bychom jinak stěží mohly přijít do kontaktu. Těchto podmínek jsme využily pro zorganizování „rozcvíček imaginace“: na Letní škole v Josefově (Josefov Summer School 2019),⁽³⁰⁾ v ostravské galerii Plato jako součást výstavy *Písek ve stroji*,⁽³¹⁾ na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v rámci vzdělávacího projektu Akumulátor⁽³²⁾ a ve Staré Lubovni pod záštitou projektu Ekolaboratorium, realizovaného jako součást festivalu UM UM.⁽³³⁾ Stěžejními inspiračními zdroji pro workshopy byly: a) manuál Jonase Staala, určený pro tréninky uměleckého organizování, které proběhly například v rámci Trainings for the Not-Yet v utrechském BAKu,⁽³⁴⁾ b) projekt Center for Creative Ecologies s názvem Beyond the World's End⁽³⁵⁾ a c) akční tréninky organizované kolektivem Fossil Free Culture.⁽³⁶⁾ Tyto projekty jsou založené na interdisciplinárním výzkumu, operují v průsečíku klimatických a sociálních hnutí a umění. Společnými inspirativními aspekty výše zmíněných aktivit pro nás jsou tyto tři: a) nastolení diskuze o vhodnosti taktik při prosazování dalekosáhlých společenských změn, b) artikulace společného zájmu, c) nehierarchické prostředí pro

Co nám brání představit si přijatelné budoucnosti?

- 30 Summer School Josefov organizuje Katedra divadelních studií Filozofické fakulty MU, Josefov 2019, workshop Černík a Volfová: War and Peace – Convivial Seminar. Tématem letní školy byla role univerzity v současnosti.
- 31 *Písek ve stroji*, kurátor Pavel Sterec, Ostrava: Galerie Plato 2020, workshop Černík a Volfová: Nejlepší možný scénář / imaginativní rozcvíčka. Výstava v galerii současného umění tematizovala nerůst a sabotáž produktivity jako strategie, jak se postavít silám kapitalismu. Viz: <https://plato-ostrava.cz/cs/Vystavy/2020/Pisek-Ve-Stroji#kuratorsky-text> (cit. 22. 6. 2023).
- 32 Akumulátor, Vzdělávací program pro mladé lidi o občanské angažovanosti, organizovaný Institutem aktivního občanství, Brno 2020.
- 33 eKo(laboratorium) #1: Filozofia v čase změny klímy, v rámci festivalu UM UM Festival, kurátorka Marika Smreková, Stará Lubovňa, 2021, workshop Černík a Volfová: Nejlepší možný scénář. Festival propojuje témata kultury, veřejného prostoru a environmentální zodpovědnosti.
- 34 TRAININGS FOR THE NOT-YET, kurátorka Jeanne van Heeswijk a BAK, Utrecht: BAK, basis voor actuele kunst, 2019–2020.
- 35 Interdisciplinární výzkumný projekt iniciovaný TJ Demosem, jehož výstupy jsou umělecké výstavy, filmové projekce, diskuze a přednášky. Viz <https://beyond.ucsc.edu/2019/09/06/about/> (cit. 22. 6. 2023).
- 36 Tréninky připravující účastnictvo do primých akcí občanské neposlušnosti, vedené aktivistickou skupinou Fossil Free Culture. Viz <https://www.fossilfreeculture.nl> (cit. 22. 6. 2023).

zapojení účastnic s rozdílným socioekonomickým zázemím. Kolektivní formování žádoucí podoby budoucnosti a plánování scénářů či cest k nim vnímáme jako důležité pro posílení sounáležitosti s druhými a zmocnění ve smyslu posílení vlastní kapacity k aktivnímu zapojení se do utváření možných trajektorií vývoje. „Osoba, která si představuje budoucí události, nedělá nic neúčinného. Naopak, představování si potenciálních budoucích událostí umožňuje vydávat se k nim, nebo se jich vyvarovat, pokud jsou nežádoucí.“⁽³⁷⁾

Jednotlivé workshopy se významně lišily a vyvíjely se, mimo jiné i v reakci na nástup pandemie covid-19. Tato nová situace přinesla rovněž nové inspirační zdroje. Například Bruno Latour na ni reagoval jako na otevření okna příležitosti pro hlubokou společenskou transformaci. „Hned první lekce, kterou nám koronavirus udělil, je naprosto šokující: ukázalo se totiž, že ekonomický systém, o němž se tvrdilo, že ho nelze zpomalit nebo přeměrovat, je možné během několika týdnů vyřadit z provozu, a to po celém světě a ve stejnou chvíli.“⁽³⁸⁾ V té souvislosti publikoval návod na cvičení pro (pře)hodnocení aktivit, který byl následně realizován v brněnském CEDu. „Inspiraci z tohoto návodu si vzalo Centrum pro experimentální divadlo, které se zahrnutím všech zaměstnankyň vytvořilo mapu toho, co je pro členky důležité zanechat, co je naopak potřeba podpořit, v čem se jednotlivci shodují, a co je naopak konfliktním polem.“⁽³⁹⁾ Podobně, jako tomu bylo u cvičení realizovaného v CEDu, jsme usilovaly o situování do specifických lokálních podmínek, ve kterých se odehrávaly naše workshopy. Vyhodnocování potenciálních dalekosáhlých změn ilustrovaných na opatřeních proti šíření pandemie jsme zakomponovaly do úvodní části posledních tří workshopů, které probíhaly v pandemickém období.

- 37 Tania ZITTOUN – Frédéric CERCHIA, „Imagination as expansion of experience“, *Integrative Psychological and Behavioral Science*, roč. 47, 2013, č. 3, str. 305–324.
- 38 Bruno LATOUR, „Jaká ochranná opatření si představit, abychom zabránili návratu k předkrizovému modelu produkce?“, *CEDIT*, 2020, č. 5, s. 16.
- 39 Alice KOUBOVÁ – Barbora LIŠKA – Jakub LIŠKA, „Evaluace scén CEDu podle Latourova dotazníku“, *CEDIT*, 2020, č. 5, s. 18–23.

Strukturu workshopů tvořily následující části:

1) Úvodní představení stěžejních faktů o rozsahu a příčinách klimatických změn, o klimatické nespravedlnosti a ekologicky nerovné směně. Vycházely jsme přitom jak z „poptávky“ po workshopech, tak i ze zkušenosti, že faktické znalosti o rozsahu narušení klimatického systému a zejména o zrcadlení sociálních nerovností v příčinách produkce skleníkových plynů nejsou všeobecně sdílené, jak ukazují například výzkumy Institutu 2050.⁽⁴⁰⁾ Účelem úvodní prezentace bylo doplnění těchto znalostí. Samozřejmě nelze mluvit o komplexním pohledu na problematiku klimatických změn, soustředily jsme se především na otázku nerovnosti, kterou ilustruje takzvaný trychtýřový graf (10 % nejbohatších způsobilo více než polovinu emisí skleníkových plynů od roku 1990,⁽⁴¹⁾ 70 % emisí je způsobeno pouhou stovkou firem⁽⁴²⁾) a koncept uhlíkového rozpočtu, který ilustruje dynamiku produkce skleníkových plynů v čase. Zároveň jsme tyto informace považovaly za nutné k pochopení rozsahu klíčového úkolu, před nímž stojí klimatické a sociální hnutí. Tím je dostatečně rychle změnit proudění materiálových toků v globalizované ekonomice a rozložit stávající mocenskou nerovnováhu ve prospěch utlačovaných. Přitom je potřebné postupovat citlivě; společenská nespokojenost občanek zasažených opatřeními by se mohla vrátit jako bumerang a prohloubit mocenskou nerovnost v dlouhodobém horizontu.⁽⁴³⁾

40 Jan KRAJHANZL – Tomáš CHABADA – Renata SVOBODOVÁ – Ondřej KÁCHA – Jáchym VINTR – Adéla BECKOVÁ a další, *České klima 2021: Mapa českého veřejného mínění v oblasti změny klimatu*, Katedra environmentálních studií FSS MU ve spolupráci s Green Dock z.s., https://institut2050.cz/wp-content/uploads/2022/06/Vyzkum-Ceske-klima-2021_soubor_czklima2021.pdf (cit. 22. 6. 2023).

41 „Extreme Carbon Inequality“, *Oxfam Media Briefing*, 2. prosince 2015, https://www.cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/mb-extreme-carbon-inequality-021215-en.pdf (cit. 22. 6. 2023).

42 „The Carbon Majors Database“, *CDP Carbon Majors Report*, 2017, <https://cdn.cdp.net/cdp-production/cms/reports/documents/000/002/327/original/Carbon-Majors-Report-2017.pdf?1501833772> (cit. 22. 6. 2023).

43 Mikuláš ČERNÍK, „Mobilizace proti změnám klimatu: Metafora války jako cesta z environmentální krize?“, *A2 kulturní čtrnáctideník*, 15. 1. 2020, č. XVI, s. 18–19.

2) Nastolení specifické situace pro vytvoření intervencí. Ta se lišila na každém workshopu a reagovala na místní prostředí nebo událost. Tím, že jsme účastnictvo vyzvaly k hraní rolí nebo k osídlení prostoru, který jim běžně nenáleží (např. konference v Davosu), jsme se snažily navodit „moment společenské jinakosti“, který by umožnil vytržení z naučených vzorců přemýšlení. Michail Bachtin mluví o „momentech společenské jinakosti“ jako o prostoru k třibení schopnosti imaginace zúčastněných o podobě jiného společenského uspořádání, které může nabourávat společenské zvyky i role.⁽⁴⁴⁾ Chtěly jsme vytvořit „setting“ umožňující nahlédnout v novém světle „business as usual“, který se projevuje v udržování kontinuity při plánování politik středně- a dlouhodobého horizontu. Samotné prostory, ve kterých jsme workshopy facilitovaly, přispěly k této jinakosti, ať už jde o komunitní zahradu ve veřejném prostoru ve Staré Ľubovni, galerii Plato, tehdy se nacházející v bývalé budově obchodního centra Bauhaus, nebo o pevnost v Josefově, která nikdy nesloužila svému účelu.

3) Stanovení kritérií pro žádoucí intervence – především v konečném důsledku globální dopad intervence. Uvažujeme-li o přijatelných řešeních předcházení nejhorším dopadům klimatických změn a zároveň usilování o klimatickou spravedlnost, je globální měřítko nezbytné. Může se zdát příliš abstraktní, nepředstavitelné a nedosažitelné, a proto paralyzující, vyvolávající bezmoc – a právě překonávání této paralýzy bylo pro naše workshopy silnou motivací a samy v něm hledáme zmocňující momenty.

4) Rozdělení účastnic do skupin a skupinová práce.

44 Mikhail Mikhailovich BAKHTIN, *The Dialog Imagination. Four Essays*, Austin: University of Texas Press 2010.

5) Sdílení a závěrečná reflexe vzniklých návrhů intervencí.

Po proběhnutí každého workshopu jsme sepsaly vzniklé návrhy, popisy představ ideálního stavu světa nebo problému, na které účastnice narážely. Níže popsané reflexe našich workshopů tak mohou sloužit jako zdroj militantního vědění. To je aplikovatelné v dalším jednání zkoumaných subjektů, a tudíž v našem případě by mělo především posilovat schopnosti akterek prosazovat radikální klimatickou a sociální spravedlnost.⁽⁴⁵⁾

V následující části analyzujeme tyto vzniklé imagi-nativní intervence a fungování jejich sdílení ve skupině. Shrnujeme také z našeho pohledu problematické aspekty představených návrhů. Vycházíme přitom ze zápisků pořízených během workshopů a po workshopech. Jejich kvalita a rozsah jsou ovšem kolísavé a z metodologického hlediska ne zcela systematizované. Vzhledem k tomu, že workshopy vznikaly v průběhu tří let pro specifické prostředí, událost a publikum, navíc v dané chvíli bez perspektivy možného opakování, jsou záznamy mnohdy jen kusými poznámkami, které se povětšinou soustředí toliko na nejvýraznější mo-menty. Filtr času a osobního zaujetí, skrze který se dostáváme k reflexi, tak výrazně zužuje záběr a limituje vypovídací hodnotu. Přesto se domníváme, že získané poznatky mohou sloužit zainteresovaným v jejich úsilí, přinejmenším jako výzva pro preciznější metodologii při přípravě, záznamu a vyhodnocování participativních workshopů.

Co nám brání představit si
přijatelné budoucnosti?

45 Bertie RUSSELL, „Beyond activism/academia: Militant Research and the Radical Climate and Climate Justice Movement(s)“, *Area*, roč. 47, 2015, č. 3, s. 2223–229; podobně i Nicholas APOIFIS, „Fieldwork in a Furnace: Anarchists, Anti-authoritarians and Militant Ethnography“, *Qualitative research*, roč. 17, 2017, č. 1, s. 3–19.

První z workshopů jsme uspořádaly na letní škole v Josefově v roce 2019. Účastnice byly převážně z řad studentstva českých i zahraničních uměleckých škol a částečně se znaly již z předchozího programu letní školy nebo z předchozí spolupráce na uměleckých projektech. Před workshopem dostaly účastnice materiály k prostudování, pracovní verzi pozdějšího článku.⁽⁴⁶⁾ Tématem letní školy byla role univerzity ve společnosti a odehrávala se v areálu josefovské vojenské pevnosti, která hledá svůj nový společenský účel. V naší práci jsme se pokoušely hledat skuliny, jimiž by mohly vést cesty k přetvoření systému, přičemž jsme se nacházely v prostorách rozpadajících se kasáren, jež nikdy nenaplnily svůj původní účel. Právě takové prostředí dovede ilustrovat rozpad komplexního systému postaveného na disciplinaci, útlaku a akumulaci zdrojů, potřebných pro zbudování armádní infrastruktury. Sociální hnutí u nás nečelí ozbrojenému útlaku, chápeme je však jako součást globálního hnutí, jehož příslušnice násilí (a vraždám) vystaveny jsou, jak ukazuje například kampaň Land and Environmental Defenders organizace Global Witness.⁽⁴⁷⁾ Tudíž je právě rozložení násilného útlaku relevantním úkolem i pro akterky v relativně „bezpečných“ zemích.

Ve skupinách měly účastnice odpovídat na následující otázky (a zamyslet se, jakou roli v odpovědích může hrát specifický kontext místa, pevnosti obklopené mokřadem, nikdy nevyužitě k původnímu účelu): Jakým způsobem lze zvrátit hegemonii fosilního kapitalismu? Jak by vypadal akter nebo instituce, která by mohla přinést klimatickou spravedlnost v globálním měřítku? Jaké společenské pohyby by musely nastat a na jakém půdorysu?

46 ČERNÍK, „Mobilizace proti změnám klimatu“, s. 18–19.

47 Viz: <https://www.globalwitness.org/en/campaigns/environmental-activists/> (cit. 27. 6. 2023).

Po samostatné práci ve skupinách jsme společně připravovaly večeri. Cílem bylo vytvořit příjemné prostředí pro sdílení a zároveň se fyzicky zapojit do manuální činnosti, v duchu konviviality. U přípravy jarních závitků jednotlivé skupiny sdílely své návrhy a společně jsme probíraly jejich pozitivní a negativní stránky. Skupiny přišly s dílčími plány, které povětšinou nebyly zacílené na těžiště politické moci a nerozvíjely otázku její redistribuce. Mezi výstupy převažovaly nápady zaměřené na lokální úroveň, např. na zajišťování ochrany lesů nebo zadržování vody v krajině po vzoru místního mokřadu a ptačí rezervace. Inspirativní byl subverzivní návrh na založení tréninkového střediska pro „agentky infiltrující lenošství“ a zahálku do korporací. Zpomalením pracovního tempa a „nicneděláním“ by se pak rozkládaly korporace zevnitř.

A k u m u l á t o r

Na rozdíl od velmi specifického prostoru v Josefově jsme druhý workshop realizovaly v univerzitním prostředí sklepů spolkové místnosti na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, a to v rámci vzdělávacího programu Akumulátor. Skupina, se kterou jsme pracovaly, byly středoškolačky, které se samy profilovaly jako občansky aktivní. Zadání bylo v tomto případě promyslet, jak využít stávající infrastrukturu vzdělávacích institucí k iniciování velkých sociálních změn, které by vedly k řešení klimatické krize. V zadání jsme se snažily zdůraznit, že infrastruktura škol nemusí být využívána jen pro klasické vzdělávání, a zmínily jsme role škol a studentstva při různých historických událostech, jako byly například studentské události sedmnáctých listopadů. Dále jsme zmínily podporu studujících dělníkům, manifestovanou v Provolání vysokoškolských studentů dělníkům a rolníkům Československa.⁽⁴⁸⁾ Jasně

48 Tento historický dokument byl přetištěn v *Kulturních novinách* 6. listopadu 2019, <https://www.kulturni-noviny.cz/print/26581> (cit. 27. 6. 2023).

vytyčený čas i prostor na půdě fakulty nám neumožnil vybočit z formy „vzdělávání ve třídě“, nemohly jsme společně například připravovat jídlo, jako tomu bylo v Josefově.

Výstupy byly zaměřeny na vzdělávání o změnách klimatu, úpravy osnov, nebo praktické zapojení do adaptace krajiny na změny klimatu, nazvané klimatická branná povinnost. Objevil se také návrh „envirospartakiády“, hromadné jednorázové akce, která by namísto společného fyzického cvičení zapojila množství lidí do aktivit prospěšných pro životní prostředí. Dalším návrhem byla penalizace dezinformací nejen v problematice životního prostředí, a to ve formě disciplinačních mechanismů vzdělávacích institucí, jako jsou poznámky a důtky. Zdůrazněna byla spolupráce s odborníky předávajícími informace, nikoliv vize školy jako prostor, kde se dá experimentovat. Žádná ze skupin se nevymykala tím, že by přemýšlela o školní instituci jako o aktéru sociálních změn nebo o prostoru, jehož infrastrukturu lze využít i jiným způsobem, než je hierarchicky vedená výuka. Nezaznamenaly jsme návrh, který by pojímal infrastrukturu školy jako emancipační prostor pro politickou akci.

Galerie PLATO Ostrava

Třetí workshop proběhl roku 2020 v Galerii PLATO jako součást výstavy *Písek ve stroji* a nesl název Imaginativní rozcvička: Nejlepší možný scénář. Workshop byl koncipovaný pro děti do dvanácti let a jejich rodiče. Zadáním bylo na mapě světa (ztvárněné lepicí páskou na podlaze v Gall-Petersově zobrazení na ploše 6x8 metrů) změnit nespravedlivé energetické a materiálové toky. Ty jsme ztvárnily barevnou lepenkou mezi jednotlivými kontinenty podle vzoru telecouplingových vektorů. Pomocí přesouvání materiálů (vypůjčených z materiálové knihovny, jež byla součástí výstavy) po mapě na podlaze galerie se účastnice snažily dosáhnout „ideálního“ stavu, v němž by všem zúčastněným připadl rovný díl materiálů a odpadu. Každá účastnice dostala identitu postavy, která má určité zájmy na směřování

materiálových toků, například identitu Jeffa Bezose nebo ženy z rumunské Roșia Montană bránící těžbě zlata ve své lokalitě. Postavy v této hře zjednodušeným způsobem představovaly dvě skupiny. Na jedné straně to byly největší světové firmy, na druhé to byla emancipační hnutí. Popis rolí dával účastnicím instrukce, které reflektovaly protichůdné zájmy. Jejich úkolem bylo vyjednávat, jakým způsobem toky materiálu nasměrovat, aby vznikl konsenzus mezi zúčastněnými.

Práce s materiálem děti vybízela k aktivitě, která směřovala ke vzniku velkého zmatku. Materiály se promíchávaly, vyjednávání selhávala. V momentě spontánního přesunu materiálu byla znát bezradnost z hledání řešení, jež by zohlednilo zastoupené zájmy všech stran. Chaos nám byl nepříjemný, poněvadž jsme se vzdaly kontroly nad průběhem a odmítly hrát roli „rozhodčích“. Tělesně pocíťovaná nejistota ze stavu, v jakém se po skončení workshopu ocitne připravená mapa materiálových toků, byla intenzivní, a je patrná i z gest a pohybu na videozáznamu workshopu. Chaos byl nejvíce nepříjemný rodičům, kteří se mu snažili předcházet navrhováním techno-optimistických řešení nebo etickým konzumerismem (například možnost nežádoucí odpad vystřelit do vesmíru, nebo v oblastech, kam se vyváží, zajistit jeho maximální recyklaci atd.). Pouto rodičů a dětí bylo během workshopu silné, překonávalo předepsané role. Mnohdy to navíc byli rodiče, kdo přinášel známá ideální řešení do procesu. Přesto se děti, které reprezentovaly postavy s podobnými zájmy (například ženy z oblastí, kde musí hájit svoji půdu před těžebními společnostmi), intuitivně semkly a spolupracovaly. Výsledkem jejich snažení bylo, že se postavy zažívající útlak propojily a rozhodly se, že postavy, které reprezentovaly zájmy velkých korporací, musejí obejít celou galerii PLATO, aby jim poskytly dostatek času na vyřešení situace.

V tomto workshopu jsme usilovaly o tělesný a materiální zážitek během hry, který zvnitřní globální ne-spravedlnosti ve spotřebě přírodních zdrojů a produkci odpadu a škodlivin. Pokud byl výsledkem nepořádek

a bezvýchodnost, pak poměrně věrně připomíná naši situaci. Workshop dal účastnictvu možnost zažít křivdy, ne-spravedlnosti a bezmoci, ale také posílení z hledání společného řešení.

UMUM

Čtvrtý workshop se odehrál roku 2021 ve Staré Lubovni jako součást divadelního festivalu UmUm, konkrétně v rámci programu Ekolaboratorium. Ten byl specifický propojením místních obyvatelek a účastnic především z českého a slovenského divadelního prostředí. Zde jsme měly práci rozdělenou do více hodinových bloků a byl to nejdelší z workshopů, které jsme vedly. Zároveň jsme se v čase festivalu účastnily jeho programu, a měly jsme tak možnost se blíže seznámit jak s místním prostředím, tak i s jednotlivými účastnicemi. Festival se odehrával v prostoru vznikající komunitní zahrady, jejíž budování bylo náplní účastnic festivalu, a workshopu proto předcházela několikadenní společná fyzická práce.

Po zkušenostech z předchozích akcí jsme výrazněji a explicitněji zmiňovaly náš zájem o hledání neotřelých návrhů, které budou řešit více problémů najednou a jejichž rozsah bude překonávat národní úroveň. Snažily jsme se tak od samého počátku ukotvit intersekcionalitu skrze sdílení našich dosavadních zkušeností s problematickými aspekty kampaní a intervencí, o které jsme se pokoušely jak v rámci hnutí, tak během předcházejících workshopů. Po uvedení do kontextu znovu formou frontální prezentace následovala patnáctiminutová imaginace toho, jak by si účastnice představovaly ideální budoucnost a v jakém prostředí by chtěly fungovat.

Provádění imaginací bylo inspirováno workshopem Imaginace v čase (nejen) klimatické krize, který vedli facilitátoři z organizace NaZemi 9. března 2021 v Praze. Imaginace probíhala nejdříve na individuální úrovni, kde facilitátor vyzval účastnice k tomu, aby zavřely oči, a postupně jim kladl otázky a vyzýval k vizualizaci odpovědí.

Poté byl prostor ke sdílení představ jednotlivých účastnic. S využitím tohoto modelu jsme postupně kladly účastnicím otázky na společenství, v jakém zde žijí, jakou práci nebo aktivity vykonávají, jaké jídlo a s kým jedí. Ptaly jsme se i na společenské uspořádání a na to, jaké vztahy a v jakých vzdálenostech udržují. Zajímalo nás, kdo a jak se podílí na politických rozhodnutích. Poté účastnice sdílely ve skupinách své představy ideálního světa a měly společně pojmenovat, na čem byla shoda a v čem naopak byly jejich představy rozporuplné. Výstupy zahrnovaly především scénáře lokálních komunit, které společně farmaří i rozhodují o tom, co se bude dít, jsou do velké míry soběstačné, ale zároveň stále benefitují z globálního obchodu a materiálních toků, takže např. nezavrhují možnost jíst dovážené potraviny nebo cestovat na velké vzdálenosti.

V následujících dvou hodinách, kdy jsme už měly předporozumění tomu, jak by vypadaly ideální světy ostatních účastnic, jsme se posunuly k přemýšlení o tom, jak tyto představy realizovat v rámci globálního měřítka. Účastnice se (imaginárně) přesunuly z periferního okresního města na východě Slovenska do Davosu na světový summit, kde se setkávají nejmocnější lidé planety. Vyzvaly jsme je k tomu, aby si představily obsazení těchto mocenských pozic. Jak by vypadaly jejich kroky, kdyby měly neomezenou politickou moc, dostatek financí a možnost kroky prosadit? Nejdříve měly účastnice vymyslet věci, kterých se současný svět může vzdát a které by, kdyby měly tu moc, zrušily. Poté měly navrhnout opatření, která by zasahovala úroveň nejméně dvou kontinentů. Cílem opatření by měl být svět, v kterém došlo k odvrácení klimatického kolapsu. Zároveň mělo toto cvičení rozšířit imaginaci z individuální a lokální představy dobrého života na globální úroveň s cílem zajistit dostupnost dobrého života pro všechny.

Výstupy ze cvičení kopírovaly stávající diskuze o trendech a techno-utopických řešeních. Mezi návrhy bylo například prosazení celoplanetárního nepodmíněného příjmu nebo vyhlášení velkého procenta území planety národními parky a bezzásahovými zónami. Diskuzi vyvolalo zrušení

vojenského průmyslu, kdy začalo být zajímavé spekulování o tom, jak se vypořádat s nemožností ukončení různých bojů mírovými cestami. Ve světle dnešní děle než rok trvající ruské invaze na Ukrajinu je přitom otázka mírového řešení vojenských konfliktů a možného oslabení obranného aparátu skrze útlum znečišťujícího vojenského průmyslu podstatná pro debatu nejen uvnitř environmentálního hnutí.

Po této aktivitě následovala ukázka organizování; chtěli jsme dát lidem nástroje k tomu, jak vést rozhovor jeden na jednoho, pokud se někoho snaží aktivizovat a zaangažovat do dialogu. Ukázka se vztahovala ke vzniku komunitní zahrady a zapojení více lidí z Lubovně. Zároveň se ale mělo ukázat, jak lze budovat hnutí zdola a jak může být komunitní organizování jedním z nástrojů tohoto budování. Tuto část některé z účastnic ocenily jako praktický návod, který mohou využít pro hledání společných jmenovatelů ve svém sousedství, a zároveň v následné diskuzi sdílely zkušenosti z organizování kampaně proti skládce odpadu, kterou vedly v minulých letech.

Úskalí imaginace

V následující části vycházíme ze záznamů, poznámek a reflexí realizovaných workshopů. Jsou ovšem velice limitované a ve své podobě nemohou sloužit jako zdroj pro kvalitativní analýzu, ani například jako zdroj pro sociodemografické údaje o účastnicích. Jak zmiňujeme výše, realizace čtyř workshopů neprobíhala v rámci koherentního výzkumného záměru, ale vycházela z do značné míry příležitostných účastí na pořádaných akcích. I přesto se především na základě těchto zdrojů pokoušíme o reflexi námi pocítovaných styčných témat, která vytváří bariéry v uvažování o společenských intervencích ze strany sociálních hnutí.

■ Individualizovaná řešení

Jako jeden z cílů workshopu jsme si vytyčily zpřítomnění systémového uvažování. Přestože součástí zadání byla snaha o globální pohled a měřítko, účastnice přemýšlely hlavně o spotřebních vzorcích a návycích v šetření, recyklování, lokálním nakupování apod. Zpětně viděno je přitom zřejmé, že pouhé nastínění systémové perspektivy v úvodu workshopu není dostatečné, více by účastnicím pomohly doplňující a konkrétnější otázky, zvláště když vezmeme v potaz krátký čas realizace workshopu. Představa, že společenská změna nastává spotřebním chováním, neboli že součtem individuálních spotřebních preferencí vzniká ekonomický tlak na výrobu, má přitom problematický aspekt opomíjení kupní síly, měřítko, v němž ke změně dochází, a v neposlední řadě také času, během něhož má změna nastat. Právě proto, že individuální jednání zůstává i během různých workshopů stále ústřední perspektivou, její překonávání bude vyžadovat větší, metodičtější a dlouhodobější práci, než mohou workshopy nabídnout. Ekonomizace myšlení je navíc v tomto bodě obzvláště citelná a lze ji mnohdy slyšet vyjádřenou jako nedůvěru k řízení, plánování a politickým zásahům do ekonomiky.

■ Místně určená řešení

Výše zmíněný problém měřítko neboli škály, ve které uvažujeme nad změnou, si zasluhuje samostatný bod. Vyjma workshopu v galerii Plato se v navrhovaných řešeních objevovalo místní určení dopadu intervence, což může vyplývat z naší snahy o práci se specifickým prostředím dané lokality. V zadání workshopu jsme uvažovaly nad přerámováním globálních toků materiálů, ale rovněž i globálních mocenských pravidel. Účastnice se především soustředily na představu ostrůvku pozitivní deviace, který se izoluje od vnějšího světa, nebo bude ukázkovým příkladem toho, jak „mají“ věci být. Problém místně určené intervence je zejména v systémovém uvažování nespravedlností globalizovaného

Co nám brání představit si přijatelné budoucnosti?

obchodu. My i účastnice přitom postrádáme návaznou představu o tom, jak by se vůbec o takovém ostrůvku pozitivní deviace mohlo dozvědět širší okolí. Ještě více pak chybí představivost, hledáme-li cestu, jak se lokální intervence může stát zmíněným zrnkem písku ve stroji globálního kapitalismu. Přesto můžeme sledovat velice zajímavý aspekt uvažování například na národní úrovni, respektive se státními institucemi, což umožňuje překlenout lokální iniciativy a intervence, rozšířit je, a také vstoupit do globálních toků. Zajímavý v tomto ohledu byl například nápad zřízení a přenesení ministerstva klimatu do Josefova.

■ Příliš Mirků Dušínů, málo Robinů Hoodů

Častým společným rysem napříč workshopy bylo také hledání pozitivních změn. Mnoho návrhů konkrétních intervencí se soustředilo na konstruktivní proměnu, která by byla veřejností přijímána bez konfliktu. Pouze ojediněle se v návrzích intervencí objevovaly návrhy na destrukci pilířů držících ekologickou a sociální nespravedlnost. Přesto během workshopů padlo několik inovativních nápadů na diverzní intervenci – konkrétně cílená infiltrace zahálkou, zmiňovaná výše, je pečlivě mířená na nabourání legitimacy neoliberalismu v jeho samotném centru. S časovým odstupem můžeme sledovat patrnou tendenci zejména klimatického hnutí k reflexi dosavadních strategií a zároveň provokativní výzvy a činy strategického násilí vůči majetku. Nová inspirativní hnutí jako Tyre Extinguishers nebo debata shrnutá v knize *Property Will Cost Us the Earth*⁽⁴⁹⁾ ukazuje praktickou i teoretickou reflexi tohoto uvažování o strategiích občanských hnutí. Zatímco na workshopech jasně převažovala tendence k mírným a pozitivním změnám, je dost dobře možné, že v tuto chvíli se diskurz pod vlivem nových hnutí nebo teoretických vstupů proměňuje, a proto

49 Jessie KINDIG (ed.), *Property Will Cost Us the Earth: Direct Action and the Future of the Global Climate Movement*, London – New York: Verso 2022.

by se častěji objevovaly i nápady na destruktivní činnost. Hledání udržitelného životního způsobu v planetárním měřítku přitom vyžaduje strategické uvažování o narušení strukturálních omezení, která nás od udržitelnosti vzdalují. Pokud Brenner a Theodore popisují jako hybnou sílu neo-liberalismu takzvanou „kreativní destrukci“⁽⁵⁰⁾ rozšiřování imaginace klimatického hnutí by se mohlo rozvíjet i směrem, který si tento pojem dovede osobitým způsobem přivlastnit. Mohly bychom tak mluvit o „kreativní disrupci“, tedy strategii sociálního hnutí zacílenou jak na materiální, tak i na diskurzivní narušování ekonomiky postavené na využívání fosilních paliv a vykořisťování společenských i přírodních kapacit za účelem akumulace kapitálu. Na rozdíl od kreativní destrukce, která uvolňuje prostor novým způsobům akumulace, by ovšem kreativní disrupce otevřela nové prostory, trhliny, ve kterých se mohou rozvíjet rozmanité niky ekonomických inovací sloužících ke zvyšování kvality života za současného snižování materiální náročnosti.

■ Rezonující narativy a představy

Vytyčeným cílem našich workshopů bylo především vytvořit „brave space“, kde nehrozí nebezpečí při postulování nových, inovativních a kreativních způsobů společenských zásahů. Ukázalo se, že v námi načrtnutém rámci a s omezenými časovými možnostmi se nám prostor, který by podněcoval k inovativním návrhům, nepodařilo vytvořit. To, že se nám nepovedlo navodit momenty jinakosti (až na výjimku akce v Platu, kde si myslíme, že díky práci s materiálem a zhmotnění konfliktu protichůdných zájmů mohly takové momenty vyvstat), neznamená, že by společně strávený čas byl bezcenný. Workshopy imaginace totiž odpovídají na jinou otázku. Návrhy spíše reflektují, jaké narativy

50 Neil BRENNER – Nik THEODORE, „Cities and the geographies of ‚actually existing neoliberalism‘“, *Antipode*, roč. 34, č. 3, 2002, s. 349–379.

a představy mezi lidmi rezonují nejvíce. Když účastnice navrhnou sázení stromů, recyklování odpadů a rozšiřování samozásobitelství, neobjevují zázračný inovativní aspekt jednání. Odhalují ale ukotvení hegemonie, dominující a disciplinační vzorce, které svazují imaginaci. Je přitom možné, že při dalším rozpracování a diskuzi takových vzorců bychom mohly dojít k novým a překvapivým rekontextualizacím a návrhům intervencí, které by pak dovedly ukotvení hegemonie nabourávat. Identifikování záměrů a narativů, které mezi účastnicemi workshopů silně rezonují, je rovněž podstatné, protože se dá předpokládat větší ochota je podniknout, případně vystopovat cesty vlivu, kterými se dané návrhy usazují v našem uvažování.

■ Absence důvěryhodné teorie společenské změny

K tomu, abychom díky imaginaci objevovaly nové způsoby intervencí, které zároveň budou mít schopnost proměňovat společnost, napomáhá rozšiřování povědomí o tom, jakým způsobem ke změnám ve společnosti dochází. Aktérky sociálního hnutí v tomto ohledu disponují širokou škálou znalostí o teoriích společenské změny a zároveň vytvářejí i události v nízkoprahovém prostředí, kde si lidé mohou tyto znalosti osvojit. Naši sdílenou znalost teorií sociální změny i její mechaniky ovšem silně formuje (neo)liberální hegemonie, kdy se soustředíme na fungování trhu a rozšiřování environmentálně příznivého povědomí v jeho mantinelech. My i účastnice se potýkáme s potížemi při mapování politické a ekonomické moci a jejich kořenů, tudíž zacílení našich intervencí nutně postrádá přesnost. Reflexe našeho imperiálního způsobu života závislého na ekologicky nerovné směně mnohdy nedovede obsáhnout systémovou komplexitu globalizované tržní ekonomiky, tudíž se soustředíme na dílčí spotřebitelská rozhodnutí, která ovlivňují malý podíl transakcí v sektorech, jako je cestování nebo obchod s potravinami. Podobně nám pak chybí představa o funkčním škálování dopadu intervencí na národní nebo globální úrovni. Krátký úvodní vstup do workshopu, shrnující dosavadní poznatky

o ekologicky nerovné směně nebo příčinách klimatických změn, zdaleka nestačí k vyrovnání rozdílů mezi vědomostmi jednotlivých účastnic a vytvoření sdíleného povědomí.

Problémy workshopů

Mimo limity, projevující se ve výstupech z workshopů, uvádíme ještě další výzvy a překážky, na něž jsme narazily při jejich plánování a realizaci. K designu, provedení i zhodnocení workshopů jsme přistupovaly především s hladem po inovativních nápadech, které by odpovídaly na otázku, kam a jak namířit své úsilí, abychom dovedly zvrátit trendy ohrožující vyhlídky na naše důstojné přežití v planetárním ekosystému. Naše imaginace v tomto ohledu je omezená a možnost ji procvičovat a rozšiřovat společně s účastnicemi byla motivací pro organizování workshopů. Přestože by mohlo naše rámování workshopů působit tak, že očekáváme „správné odpovědi“, nerady bychom se vzdaly kritéria na systémové myšlení, o kterém jsme přesvědčeny, že je nezbytným rámcem pro promyšlení společenských změn. Spíše než znalostí „správných“ odpovědí disponujeme zkušenostmi z kampaní, které doposud v těchto ambicích nebyly úspěšné, a poznatky ze studií a sdílení zkušeností jiných sociálních hnutí. Zmiňované poznatky z přípravy a průběhu workshopů mohou ilustrovat úskalí radikální imaginace. Schopnost kapitalismu změnit étos, a absorbovat tak svou kritiku, jak poukazují Boltanski a Chiapello,⁽⁵¹⁾ se týká především hodnotových rámců. Zajímalo nás tedy, jak zamezit možné koptaci hodnot výměnou za dílčí politické reformy, a namísto toho cílit úsilí na hmatatelné dopady. Níže zmiňujeme možná úskalí při designu workshopů, která mohla komplikovat účastnicím formulaci návrhů konkrétních taktik a akcí.

Co nám brání představit si přijatelné budoucnosti?

51 Luc BOLTANSKI – Eve CHIAPELLO, „The New Spirit of Capitalism“, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, roč. 18, 2005, č. 3–4, s. 161–188.

■ Vlastní situovanost v sociálních nerovnostech

Naše „imaginativní rozcvičky“ sloužily jako vhodná reflexe dominantních narativů ekologické udržitelnosti. Ukazují mocnost zdejšího „bílého environmentalismu“ v podloží dalších vrstev společenského útlaku, projevujících se v nakládání s životním prostředím.⁽⁵²⁾ Anguelowski a Martinez-Alier v něm rozlišují dva hlavní proudy, z nichž první se soustředí na zachování divočiny a druhý na ekologickou efektivitu. Jejich inherentní a zdánlivě protichůdné problematické tendence v oceňování (a tedy de facto komodifikaci) přírody na jedné straně a na straně druhé ve vyčleňování přírody jako externího faktoru mimo společenské uspořádání se mohou doplňovat a utužovat ve zdůrazňování individualizované zodpovědnosti, spotřebitelské šetrnosti a eskapismu. Eskapismus je pro nás představou odloučení od společnosti a soběstačnosti postavené na malé a izolované ekonomické jednotce. Takový přístup je přitom problematický v opuštění aspirace na řešení systémových a komplexních problémů, které se mohou projevit právě i v těchto (zdánlivě) izolovaných prostorech a společenstvích.

Východiska bílého environmentalismu se odhalují v naší neschopnosti promyšlet bourání nespravedlností, utužují hegemonickou pozici kapitalismu a samozřejmě imperiálního životního způsobu i uvnitř takzvaně alternativních prostředí. Posílit „zakrnělý sval imaginace“ pro nás znamená neodvrhávat „nepříjemná témata“ vyplývající z dekonstrukce toků materiálního metabolismu, které vtělenou prací a kapacitu životního prostředí periferních oblastí koncentrují v prostředí vysokopříjmových zemí a ekonomických center, kde působíme. Jinými slovy, je potřebné rozvíjet představy takové kvality života, jejíž zvyšování nebude záviset na zvyšování kupní síly jednotlivců. Podobně

52 Laura PULIDO, „Conversations in Environmental Justice: An Interview with David Pellow“, *Capitalism Nature Socialism*, roč. 28, 2017, č. 2, s. 43–53.

důležité je představovat (si) způsoby snížení materiální spotřeby u nás a v dalších bohatých zemích, které se nutně musí odrazit i ve změně životních způsobů. Martinez-Alierův „environmentalismus chudých“ je jedním ze základních kamenů pojetí environmentální spravedlnosti, kterou můžeme chápat jako protíváhu k „bílému environmentalismu“.⁽⁵³⁾

I když chceme bílý environmentalismus opustit, pouhé informování o jeho nedostatcích během workshopů nestačí. Ani my v tomto ohledu nejsme autentickými reprezentantkami environmentalismu chudých, spíše je možné, že jsme dostaly příležitost využít infrastrukturu uměleckého prostředí právě proto, že mluvíme o environmentalismu, který nerepresentujeme (a tudíž nejsme „nebezpečné“). Během workshopů jsme ale bohužel nesbíraly data o socioekonomickém zázemí jednotlivých účastnic, takže nemůžeme vyvozovat žádné silné závěry o míře privilegovanosti a o tom, jak se tato privilegovanost propisuje do imaginace účastnic.

Ve zmocňovacích tendencích, které jsme se během workshopů snažily probouzet, vidíme dva zdánlivě protichůdné požadavky. Na jednu stranu klimatické a sociální hnutí musí stupňovat své aspirace na politickou moc, potřebnou pro provedení nezbytných změn. Na druhou stranu potřebuje také přenechávat moc lidem, kteří prozatím v prostředí hnutí nefigurují, ale jejichž zájmy chce hnutí hájit. Mezi účastnicemi našich workshopů chyběly lidé z marginalizovaných skupin obyvatel. Zřídka se jim účastnily lidé mimo umělecké kruhy, obvykle šlo o časté návštěvnice galerií, převažovaly lidé mladšího věku. Zahnutí účastnic z různých skupin obyvatel přitom může být přínosné pro vytváření scénářů rovnostářšějšího uspořádání společnosti. Podobně podnětné může být vyhledávání inspirace ve strategiích zahraničních komunit mimo země tzv. globálního Severu, nebo případně i přímá spolupráce. Životní způsoby komunit nejen původních obyvatel mohou

53 Isabelle ANGUELOVSKI – Joan MARTINEZ-ALIER, „The ‚Environmentalism of the Poor‘ revisited: Territory and place in disconnected glocal struggles“, *Ecological Economics*, roč. 102, 2014, s. 167–176.

mít v praxi daleko menší environmentální dopad, mohou rozšiřovat možnosti demokratické participace i v ekonomické činnosti a směřovat k sociální spravedlnosti. Inspirace a spolupráce s iniciativami mimo eurocentrický okruh pak představuje budování výše zmíněných „deep coalitions“, konkrétním příkladem pak může být nedávná výprava zapatistů do Evropy a jejich setkávání s aktéry ze sociálního hnutí.⁽⁵⁴⁾ Je nezbytné vyvarovat se romantizujících představ, ale přesto připustit, že radikální imaginace možná netkví ve vytváření kreativní vize, ale spíše v hluboké reflexi bílé nadřazenosti a v jejím opuštění.

■ Dočasnost a nestálost

Jakou roli v promýšlení budoucnosti hraje prostředí, v němž se imaginace odehrává? Prostorem pro naše cvičení byly umělecké nebo vzdělávací instituce. Jimi poskytnutá půda nám umožnila experimentovat s volnou formou workshopů. Je ale zřejmé, že jednorázové a krátkodobé promýšlení budoucností nestačí, pokud chybí prostory, kde lze imaginace vtělovat do praxe, byť alespoň v malém měřítku. V tomto ohledu je důležité, když je imaginace nejen formulována konceptuálně, ale má také prostor, kde může ožívat a propisovat se do praktického chodu institucí. Prefigurativní jednání institucí chápeme jako žitou a realizovanou cestu k sociální proměně, zhmotňování ideálů a hodnot v běžném provozu. Jak říká T. J. Demos:

Prefigurace znamená identifikování a vynalézání budoucího světa a snahu o jeho realizování už v přítomnosti. Čím víc toto děláme, tím víc je pravděpodobná budoucnost, kterou předznamenáváme. Prefigurace nemá vliv jen v přítomnosti, ale přivádí nás blíže

54 „Zapatisté a zapatistky plují do světa hledat, co nás dělá rovnými“, *Alarm*, 4. května 2021, <https://a2larm.cz/2021/05/zapatistky-pluji-do-sveta-hledat-co-nas-dela-rovnymi/> (cit. 22. 6. 2023).

k vytoužené budoucnosti, kterou si přejeme vidět a žít už nyní.⁽⁵⁵⁾

Demos ale zároveň zdůrazňuje, že prefigurace nesmí být odtržena od širší perspektivy společenských změn, protože potom by vedla k eskapismu a zůstala uzavřena sama v sobě.

Musí tu být nějaký horizont, který je trhlinou v systému a je odlišný od stávajících okolností, abychom si mohli představit jiný svět, ke kterému se vztahovat a který povede naše současné kroky... Prefigurace by neměla znamenat (...) formu eskapismu, opuštění přítomnosti pro nějaký perfektní systém imaginace světa, který má přijít. Spíše má přijmout výzvu, jak požadované principy strategicky implementovat. Prefigurace má *transformativní efekt, to je důležité.*⁽⁵⁶⁾

Prostory, které fungují dlouhodobě jako prostory pro experimentování i mimo rámec workshopů, můžeme najít i v České republice. Význam autonomního sociálního centra Klinika popisuje Arnošt Novák, přičemž zároveň ukazuje zranitelnost takových prostorů.⁽⁵⁷⁾ Podobnou roli mohou sehrávat i kulturní prostory, obzvlášť mimo velká městská centra, a zejména pokud jsou vrstlé do místní komunity.⁽⁵⁸⁾ „Imaginativní rozvíčky“ by tak v budoucnu mohly pracovat s již existující infrastrukturou a navazovat na dlouhodobou temporalitu prefigurativních prostor.

55 Marika VOLFOVÁ, „Demos: Radikální budoucnost v galerii na prodej?“, *Trhlina. Podcast o vzpurnosti a tvoření*, 16. září 2021, <https://podcasts.apple.com/dk/podcast/demos-radikalni-budoucnost-v-galerii-na-prodej/id1509595443?i=1000535499775> (cit. 22. 6. 2023).

56 *Ibid.*

57 Arnošt NOVÁK, „Every city needs a Klinika: The struggle for autonomy in the post-political city“, *Social Movement Studies*, roč. 20, 2021, č. 3, s. 276–291.

58 Potenciál takových prostorů mapuje na příkladu množství iniciativ publikace Lenky DOLANOVÉ a kolektivu, *Kartografie (Eko)systémů. RurArtMap a Mapa Perpedian: Black edition*, Praha: Nadace Agosto Foundation 2022.

Závěrem

Infrastruktura uměleckých a vzdělávacích institucí společně se sociálním hnutím umožňují vytvářet prostory pro strukturované uvažování o sociálně-ekologické transformaci. Imaginativní workshopy mohou být prostředím pro různorodé účastnice k promýšlení strategií jednání, které dovede narušit „normální“ stav věcí. Bezmoc, cynismus a pocit selhání u potenciálních aktérek změny utvrzuje neo-liberální hegemonii víry, že „žádná alternativa neexistuje“. Ačkoli workshopy imaginace samozřejmě nemohou tyto pocity okamžitě změnit, mohou nám pomoci přesněji pojmenovat a analyzovat omezení, kterým čelíme při uvažování o společenské proměně. Na základě naší zpětné reflexe z realizace čtyř experimentálních workshopů identifikujeme pět hlavních překážek v představitivosti o intervencích sociálního hnutí: individualizované uvažování, omezení na lokální měřítko, lpění na konstruktivní a pozitivně přijímané intervenci, omezenou inovaci a nepříliš bohatou znalost teorií společenské změny. Zároveň jsou tyto naše výstupy omezeny limitovaným metodickým přístupem, nedostatečně konkrétním zadáním otázek a záměrů workshopů. Samotná analýza výstupů je postavena hlavně na zpětné reflexi nás jako organizátorek daleko více než na zpětné vazbě účastnic.

Z robustního rozšiřování klimatických hnutí nejen v České republice, které nezastavila ani pandemie covidu-19, vyvstává nutkání k přehodnocování dosavadních strategií, a pochopitelně tak kvasí doba pro imaginaci. A skutečně, nejrůznějších workshopů a událostí zaměřených na rozvíjení imaginace povážlivě přibývá. To můžeme sledovat např. na rozvíjejících se aktivitách iniciativy Futuropolis, věnující se transformativnímu vzdělávání,⁽⁵⁹⁾ workshopech Imaginace v čase (nejen) klimatické změny,

59 Projekt Futuropolis zaměřený na vzdělávání, jehož cílem je společenská proměna. Viz <https://futuropolis.cz/> (cit. 28. 6. 2023).

organizovaných iniciativou NaZemi,⁽⁶⁰⁾ mezioborovém projektu Centra experimentálního divadla Dům kultury a únavy,⁽⁶¹⁾ navazujícím na Dům kultury a naděje,⁽⁶²⁾ nebo na aktivitách Generace Symbiocén⁽⁶³⁾ a experimentech Hnutí DUHA na setkání FOEE v květnu 2022.⁽⁶⁴⁾ Dá se předpokládat – nebo v to přinejmenším doufáme –, že tento typ aktivit bude nadále rozkvétat.

Přílišná a jednostranná psychologizace a individualizace imaginace – tedy odklánění pozornosti od politické, sociální a zejména materiální perspektivy – může oddalovat a znesnadňovat zapojení účastnic do funkčních a účinných společenských strategií. Naopak zasazení imaginace mezi konkrétní kroky vedoucí jak k osobnímu zmocnění a osvobození, tak k zapojení do existující infrastruktury iniciativ sociálního a klimatického hnutí, může významně posílit dynamiku spravedlivé sociálně-ekologické transformace. Pěstování zdravé drzosti a kultivace svěbytného pojetí kreativní disrupce je jednou z konkrétních cest překonávání námi identifikovaných bariér.

- 60 Workshop *Imaginace v čase (nejen) klimatické krize*, který vedli facilitátoři z organizace NaZemi v březnu 2021 v Praze.
- 61 *Dům kultury a únavy*, kurátorky Katarina Hládeková a Vojtěch Pecka, Brno: HaDivadlo, Terén, 2021.
- 62 *Dům kultury a naděje*, kurátorky Adam Čajka a Katarina Gatialová, Brno: HaDivadlo, Terén, 2022.
- 63 Generace symbiocén: Akademie pro změnu je vzdělávací program organizace NaZemi. Viz <https://generacesymbiocen.cz/> (cit. 28. 6. 2023).
- 64 Na setkání Friends of the Earth Europe v Praze v květnu 2022 proběhl workshop imaginace zaměřený na prosazování společenských změn, což je na událost spíše konferenčního typu poměrně experimentální formát.